

A bécsi Magyar Hírmondó mecenatúrájának működéséről (Görög Demeter levelei gróf Széchényi Ferenchez)*. Görög Demeter¹ – (Miskolczi) Kerekes Sámuelle² együtt – a *Hadi és Más Nevezetes Történetek*, majd 1792-től annak folytatásának, a *Magyar Hírmondó* című hírlapnak az alapítója. Lapjukat Bécsben, 1789 nyarán indították el, amelyet kezdetben a török háborúról szóló tudósításokkal töltöttek meg, idővel pedig ezek közé fokozatosan illesztették be a magyar nyelvvel és kultúrával összefüggő közleményeiket, valamint a különböző tudományos jellegű beszámolóikat. A magyar nyelvű sajtóorgánium a saját korában igen népszerűnek számított, ennek egyik bizonyítéka, hogy a sorozatos nehézségek ellenére 1803-ig képes volt fennmaradni.

A hírlap működésének hátterében a bécsi magyar tudós társaság állt, amely a magyar nyelvet és kultúrát próbálta élénkíteni az udvar közelségében, ezért tagjai igen nagy óvatosságban, szinte észrevétlenül tevékenykedtek. Támogatóik sorában találjuk többek között Széchényi Ferencet, Festetics Györgyöt és Teleki Sámuel is, akik leplezték kapcsolataikat, így főként a titkáiraikon keresztül álltak kapcsolatban a hírlapszerkesztőkkel. Sajnos még nem kerültek elő olyan dokumentumok, amelyek biztos fogódzókot nyújtanának a társaság működésének alaposabb megismeréséhez, így a tagok kapcsolatrendszerének feltárása is meglehetősen problematikus.

Jelenleg talán csak Görög Demeter az, akiről udvari nevelői és kartográfiai tevékenysége okán többet tudunk, azonban a hírlapszerkesztői működéséről ugyancsak kevés adat áll rendelkezésünkre. Görög Demeter életpályája többé-kevésbé jól követhető, ami barátjának és egyik későbbi szerkesztőtársának, Márton Józsefnek³ köszönhető, aki alapos munkával, 1834-ben megírta Görög életrajzát.⁴

A szerkesztő ránk maradt kéziratai elszórtan jelentek meg, többnyire a bécsi tartózkodásával összefüggésben. Eddig Molnár József⁵ jelentette meg Görög néhány személyes – rokonságával és magyarországi ügyintézésével kapcsolatos – levelét, valamint Enyedi Sándor⁶ két Aranka Györgyhöz írt kéziratot, amelyekből többek között kiderül az, hogy Aranka Budai Basa című fordításának nyomtatását Görög Demeter intézte Bécsben. Ezekon túl Valjavec Frigyes⁷ tette még közzé Görög Széchényi Ferencnek

* A jelen publikáció az MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport programja keretében jött létre.

¹ Görög Demeter (1760–1833) szerkesztő, nevelő, kartográfus. Kezdetben gróf Kollonits László nevelője lett, majd 1795-ben Eszterházy Miklós választotta fiának, Pálnak nevelőjéül, 1803-ban pedig József főherceghez hívták nevelőnek, aki 1807-ben meghalt, így ezután, 1809-ben a hét éves Ferenc Károly főherceg mellé rendelték, aki mellett 1824 októberéig volt főnevelő. 1789–1803-ig a *Hadi és Más Nevezetes Történetek/Magyar Hírmondó* szerkesztője.

² (Miskolczi) Kerekes Sámuel (1757–1800) nevelő a Dobozy-aknál, hírlapszerkesztő, a magyar nyelv tanára a bécsi Theresianumban. 1789–1800-ig a *Hadi és Más Nevezetes Történetek/Magyar Hírmondó* szerkesztője.

³ Márton József (1771–1840) tanár, szótáríró, az MTA tagja. Márton István öccse. 1801-ben Görög Demeter hívására Bécsbe ment, részt vegyen a *Magyar Hírmondó* szerkesztésében. A bécsi egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanára. 1828-tól 1834-ig a *Magyar Kurír* című lapot szerkeszti a *Sokféle* című mellékklappal. Számos nyelvtudományi munka, nyelvtan, szótár szerzője.

⁴ Márton József: Görög Demeter ts. k. udvari főnevelő, aranykultsós és udvari tanácsos hazánkfiának, sz. István apost. magyar király rendje közep keresztos vitézének, több külföldi- és a' magyar tudós társaság tiszteletbeli tagjának életleírása, és a' magyar literatura előmozdítása által, valamint a' nevelés pályáján szerzett érdemei. Bétsben, Nemes Haykul Antal betűível. 1834.

⁵ MOLNÁR József, *Görög Demeter = Debreceni Szemle*, 1938. 1–2, 35–42. Debrecen és az Alföld

⁶ ENYEDI Sándor, *Bécsi levelek Aranka Györgyhöz = Magyar Könyvszemle*, 1991, 1–2, 132–140.

⁷ VALJAVEC Frigyes, *Magyar írók levelei gróf Széchényi Ferenchez* (Harmadik, bef. közlemény) = *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1934, 387–389.

írt három levelét, amelyekben szó esik a társaságnak adott támogatásról, valamint a szerkesztő által írt tudósításról, Őz Pál és Szolártsik Sándor kivégzéséről.

Az itt közölt kéziratok szintén a Magyar Országos Levéltár P 623-as állagában találhatóak, a gróf Széchényi Ferenchez írt levelek között, ahol a Valjavec Frigyes által megjelentetett három kézirat is. Valjavec nem tudni miért, de a nyolc levélből csak hármat tett közzé⁸, ezeket feltehetőleg kevésbé tartotta jelentősnek, érdekesnek, pedig ezen kéziratok⁹ éppúgy betekintést engednek a bécsi magyar tudós társaság támogatói rendszerének működésébe, további adatokat, bizonyítékokat szolgáltatva Széchényi Ferenc mecénási tevékenységéről is.

A levelekből kitűnik, hogy a gróf aktívan segítette a társaságot, a lap működéséhez és sikeréhez anyagilag is nagymértékben hozzájárult. A *Hadi és Más Nevezetes Történetek* 1789 szeptemberében közzétett második pályázati felhívása egy Magyar Grammatika írására buzdít, amelyre öt munka érkezett be a szerkesztőkhöz, akik továbbküldték ezeket az ország tudósainak, hogy kikérjék véleményüket. A bírálók egyik pályázatot sem találtak tökéletesnek, így végül 1795-ben egy hatodik munka került kiadásra, amely a *Debreceni Grammatika*¹⁰ néven maradt fenn a köztudatban. Ennek „Bévezetés”-ében¹¹ említik meg gróf Széchényi Ferencet, akinek megköszönik nagylelkű – háromszáz forintos – felajánlását, amelyre az alábbi levelek egyikében is utalás történik.

A gróf – a kéziratok tanúsága szerint – nagyobb felajánlásokat is tett a szerkesztőknek, hiszen kész lett volna „más jó szívű hazafiakkal együtt” a hírlapírókra kirótt „két száz aranyok [...] lefizetésére is”, amelyre végül a büntetés elengedése miatt nem volt szükségük. Ezen felül hozzájárult a nagyhatású térképkiadó vállalkozásuk eredményességéhez is, hol anyagilag, hol pedig azzal, hogy rendelkezésükre bocsátotta könyvtárában fellelhető dokumentumokat.

1.

Kegyelmes Gróf,
Nagy Lelkü Pártfogónk!

Édes Hazánk jóvára szenteltig igyekezetünkről, eleitől fogva örömmel méltóztatott Extzellentziád tudakozódni, 's meg esmervén azt bennünk, hogy mi költségünket, egészségünket, a' végre fel áldozni mindenkor gyönyörűségünknél tartottuk; méltóztatott Extzellentziád szives fáradozásaink eránt való nagy megelégedését sok ízben ki jelenteni, 's személyünkhez is különös kegyességét mutatni. A' tettebéli igaz Hazai szeretet tovább is vitte Extzellentziádat, midőn Nemzetünk ditsőségére tzelőző Nápolyba tett költséges utazása előtt, Hazánk több Tudósainak fáradozásait ezer forintokat meghaladó summákkal felsegítette, a' mi szives igyekezetünknél elébb való mozdítására is igen kegyes ajánlásokat méltóztatott tenni: de a' mellyet mi alázatosan meg köszöntünk; mivel annyifelé tett nagy áldozatai között, akkori szükségét nem esmérő körülállásainkban nem akartunk vissza élni nemes lelkűségével Extzellentziádnak. Nem régen, tudtára esvén Extzellentziádnak, melly nagy méltatlanságokat követtek el rajtunk némelly a'

⁸ MOL P 623 I. kötet, 9. szám, 31.: (1794. 03. 11.); (1794. 04. 08.); (1795. 06. 05.)

⁹ MOL P 623 I. kötet, 9. szám, 31.: (1793. 05. 26.); (1795. 06. 17.); (1795. 11. 03.); (1796. 02. 16.); (1805. 05. 18.)

¹⁰ *Magyar Grammatika, mellyet készített Debreczenbenn egy Magyar Társaság, Bétsbenn A' Magyar Hírmondó íróinak költségével, Alberti betűivel, 1795.*

¹¹ „Háládatosságának eleven érzéseitől egészszen elfoglaltatva jegyezzük-fel ide egy nagy Hazánkfiának nemes lelkűségét, ki, sokra törekedő gyenge erőnket háromszáz forinttal segítette, melly önkéntvaló áldozatjával, ezen köz hasznú Grammatikának Világ eleibe való bocsátásában hathatós eszköz kívánt lenni. Méltóságos Gróf Széchényi” Ferencz Belső Tanácsos Úr Ő Excellentziája ez az a' Hazafi, kinek Nemzeti-Lelkét esméri a' Külföld is. –”

Haza jóvára intézett igyekezeteket betsülni nem tudó Emberek, szomoru állapotunkon nagyon meg esett Extzellentiád érzékeny szive, mint azt mi hiteles tudósításokból értettük, értettük pedig nagy belső meg illetődéssel. Sőt a' Nagy lelkűség azt tette Extzellentiáddal, a' mire magunktól soha sem bátorkodtunk volna kérni Extzellentiádat, midőn utolsó Bétsben létekor következő értelmű szókkal méltóztatott el fogódott szivemet vigasztalni: Hogy ha, úgy mond, tellyességgel meg nem nyerhetik az Urak a' rajtok méltatlanul kivántt két száz aranyoknak el engedtetését, hogy sem Köz jóra tzelőző igyekezetek e miatt meg tsökkennyen, kész vagyok én más jó szivű hazafiakkal együtt ezen summának lefizetésére is. – de hálá legyen az Egeknek! Ő Felségének különös kegyelme meg mentett benünket ezen fizetéstől, minekutánna személyesen elejbe terjesztett panaszunkat kegyesen meg halgatta volna. Ezen dolognak jóra lett fordulása nem tsak meg nem kissebíti Extzellentiád nemes lelkűségének nagy voltát, hanem még nagyobb érdemet ád annak az által, hogy azon áldozatjának ha tsak valamely részét-is, hasznosabb végre fordítani fogja Extzellentiád; tudni illik: azon Vármegye mappáinak metzésekre, mellyek kezünkél vagynak, 's közülök egynehányat Extzellentiád is méltóztatott meg nézni. Eddig is világ elejbe botsátottuk volna azokat, de igazán meg valljuk, nem volt reájok elegendő Költségünk. Most eltökéltük magunkban, hogy, ha ezen első alázatos kérésünknek vártt foganatja leszen Extzellentiád előtt, azoknak le küldéseket Juliusnál tovább nem halasztjuk. Bátorkodunk tehát azoknak ki-metzéseikre, nyomtatásokra, 's illuminálásokra 600 forintokat, tellyes bizodalommal ugyan, de következő magunk lekötelezésével Extzellentiádtól nagy alázatossággal kérni, hogy mi azon hat száz forintokat egy esztendő alatt háládatos szívvvel lefizetjük, és hogy ha a' Környülállások, mellyeket előre nem láthatunk, kényszerítenének benünket tett ígéletünknek valamivel később időre való tellyesítésére, azon esetre egy fél esztendeig való várakozást kérünk alázatosan Extzellentiádtól. Azonban mi készek vagyunk inkább mindeneket el-követni, tsak hogy ígéletünknek egy esztendőnek lefolyása alatt eleget tehessünk. – Mi Extzellentiádnak Kegyességébe – Hazánk jóvára szenteltt igyekezetünket, 's magunkat tovább-is ajánljuk nagy alázatossággal, 's vagyunk

Extzellentiádnak
Bétsben Máj 26^{dik}n. 1793.

Kész háládatos szolgálái
Görög és Kerekes.
(MOL P 623 I. kötet, 9. szám, 31.; 1793. 05. 26.)

2.

Kegyelmes Gróf!

A' melly Magyar Grammatikát Excellentiádhhoz bátorkodtunk a' múlt esztendő végén küldeni, az még akkor némelly dolgok hijjával volt. Küldöm már most az ahhoz tartozó Titulust, Nunkovits Püspök emlékeztető képetskéjét, a' Bévezetést, az Előljáró-beszéddel, 's az Errátákkal együtt. Excellentiádnak engedelmet meg nyervén, emlékezetet tettünk Bévezetésünkben köz hasznu igyekezetünkhez mutatott nagy lelkűségéről; de tsak rövideden, hogy természeti szemérmetségét meg ne sértsük. – Ujjra is különös nagy háládatossággal emlékezem Excellentiádnak azon példás hazafui áldozatjáról, 's magamat, Kerekes jó Baráttal együtt további tapasztalt Kegyességébe 's pártfogásába ajánlom

Excellentiádnak
Bétsben Jun. 17^{em} 1795

Kész háládatos szolgálója
Görög mk.
(MOL P 623 I. kötet, 9. szám, 31.; 1795. 06. 17.)

3.

Kegyelmes Gróf!

Szégyellem, meg vallom, Excellentiádnak Könyvet pénzért adni, kinek úgy is sokkal tartozom hozzá, annyi ízben mutatott kegyességeiért: de mivel Excellentiád, jól tudom, ingyen semmit el nem vesz tőlem, 's Maga már másszor is azt kívánta, hogy azoknak árrát venném számba, ime tellyesitem Excellentiádnak meg újított parantsolatját:

Schwandnert hollandus papiroson, mint a' millyen az enyém vólt, harmintz egy néhány forinton vettük eddig a' Könyvárosnál, de, mint hallok, nints már több nálla olyan papirostra nyomtatott Exemplár. A' Kötése 18 for. került. Én Excellentiádnak azon 6 Tomust nem 48 vagy még több forintért, hanem, a' mennyiben magannak került, 39 forintért adom.

A' Hadi Történetekből író papirostra nyomtatott Exemplár többé nintsen, azért én a' magam Exemplárjával szolgálok Excellentiádnak, mellyben a' Képek is nagy részént hollandus papirostra vagynak nyomtatva. Egy Szakasznak az árra 5 forint volt közönséges papirostra; az író papirostra nyomtatott Szakaszoknak az árra pedig majd még annyira ment; de én ezen egyetlen egy író papirostra nyomtatott Complet-Exemplárt is ugyan azon az árron adom, az az 25 for. A' Huszárok Oszlopa szépen ki van az 1° Szakaszban rajzolva, mellyért mindenkor különösen járt 2 for. Mind össze tehát 66 forintra megy a' Könyvek árra. A' Magyar Hirmondónak Szakaszait is, az originalis mappákkal együtt nem sokára meg küldöm, ki egyéb eránt vagyok, míg élek

Excellentiádnak
Bétsben Nov. 3^{dik} n. 1795

Kész háládatos szolgálja
Görög mk.

(MOL P 623 I. kötet, 9. szám, 31.; 1795. 11. 03.)

4.

Kegyelmes Gróf!

A' reám bízni méltóztatott dolgában Excellentiádnak annyiban el jártam, hogy azon Rosmanits Iffiu kívánságát Maga által fel tétettem résszerént Magyar, résszerént pedig Német írásban. Elmentem a' vólt Principálisához is, 's tudakozódtam józan maga viseléséről. Örömmel írhatom Excellentiádnak, hogy azon Úr vele való megelégedését világosan kijelentette. Mondta azt is, hogy se Bachus, se pedig Vénus zászlója alá éppen nem esküdött. Az a' hibája van, úgy mond, hogy örömost dohányozik, és a' miolta a' Chyrurgiából Exament tett, 's maga úra lett, nem igen kedvellette, ha sokat parantsolgattam vele. Mesterségét jól értvén, ide hagyta a' múlt hónapban borbély házomat, 's más úton akarja szerentséjét keresni. – Bátorkodom mind a' Magyar mind pedig a' Német írását is ide zárni.

Bátorkodom azon fel tételnek summáját is közleni Excellentiáddal a' meg jobbitás végett, mellyet ugyan azon egy alkalmatossággal méltóztatott reám bízni Excellentiád: „Egy a' mezei gazdaságot nagyobb és nagyobb tökéletességre vinni kívánó Érdemes Hazánkfia 20 aranyot tesz fel annak jutalomúl a' ki leg jobban ki tudja írtani mind a' vetésekben, mind a' kaszállókban is teremni szokott, 's azokban sok kárt okozó földi bodzát, mellyet a' Deákok Linnéus szerént Sambucus ebulusnak, a' Németek pedig *Attich*-nak hívnak. Szükség, hogy a' Kérdést meg fejtő, *practice* is meg mutassa, a' midőn kívántatik, hogy az általa le írtt mód szerént leg jobban ki lehet a' fenn nevezett gyomot a' vetésekből 's a' kaszállókból írtani. Az ezen tárgyról írni kívánók, ne sajnállják munkájokat a' Magyar Hirmondó Iróihoz leg feljebb is ezen most folyó esztendőnek végezetéig fel küldeni.”

Vagyok, míg élek

Excellentiádnak
Bétsben Febr. 16^{án} 1796.

Kész háládatos szolgálja
Görög mk.

(MOL P 623 I. kötet, 9. szám, 31.; 1796. 02. 16.)

5.

Nagy Méltóságú Gróf,
Kegyelmes Uram és Pártfogóm!

Hazám jóvára intézett igyekezetemet méltóztatott Excellenciád újjra is előmozdítani; mind igen hasznos, mind igen kegyes segedelme által. Méltóztatott ugyan is Somogy Vármegye eredeti mappáját a' Nemzeti Könyvtárból, mellynek fenn-állását a' Haza Excellenciád felemelkedett Lelkének köszöni, az én számomra ki adatni. Le rajzoltattam én tehát ezt a' nagy szorgalmatossággal készült mappáját Somogy Vármegyének, 's most azt maga eredeti voltában, a' mellyben t. i. kezemhez vettem vala, háládatos szívvél Tekintetes Miller Jakab Úr kezeibe szolgáltattam. – Fogadja el Excellenciád, annyi ízben hozzám mutatni méltóztatott kegyességeiért való szívbéli háládatosságomnak eleven érzéseit, ki még élek, különös mély tisztelettel vagyok

Excellenciádnak
Bétsben Május 18^{án} 1805.

Kész háládatos szolgálja
Görög mk.

(MOL P 623 I. kötet, 9. szám, 31.; 1805. 05. 18.)

ANTAL ALEXANDRA